

اشاره

اهمیت سال‌های اولیه زندگی در طول تاریخ توسط صاحب‌نظران و دانشمندان حوزه‌های مختلف تعلیم و تربیت، روان‌شناسی، فلسفه و... مشخص شده است. مطالعات روان‌شناسی کودک می‌گوید که بین سه تا شش سالگی مرحله شکل‌گیری شخصیت، تربیت حواس و تربیت تخیل است. در این دوران رشد کلامی، جسمی و حرکتی، عاطفی-اجتماعی، رشد شناختی و اخلاقی و حتی رشد خلاقیت، اهمیت دوچندان دارد. فروبل در بیان اهمیت دوران کودکی اشاره می‌کند که کودکان پیش از آن که مخلوقاتی اثرپذیر باشند، افرادی مبدع، مبتکر و خالق هستند، بنابراین، کوشش‌های تربیتی باید برای پرورش خلاقیت کودکان انجام شود.

در این نوشتار، با توجه به اهمیت شناخت ویژگی‌های کودکان دوره پیش دبستانی از سوی مربیان تلاش می‌شود تا با تأکید بر رشد اجتماعی کودکان، مربیان را از رویارویی با ویژگی‌های رشدی کودکان آگاه سازیم؛ چرا که مربیان از طریق آگاهی و تسلط بر کودک و ویژگی‌های او بهتر می‌توانند با او رفتار کنند، به او آموزش دهند، محبت کنند و به رشد بهتر او کمک کنند.

کلیدواژه‌ها: رشد اجتماعی، کودکان، بازی.

چگونه به رشد اجتماعی کودکان یاری رسانیم؟

دکتر مرجان لرکیان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جرایم علوم انسانی

کودکان در دوره پیش از دبستان برای یادگیری بسیار کنجکاو، مشتاق و خودجوش هستند و به امور تازه با علاقه فراوان پاسخ می‌دهند. آن‌ها از حرکت و ابتکار به خرج دادن لذت می‌برند. روز به روز در انجام تکالیف خود استقلال بیش‌تری پیدا می‌کنند و برای شناخت محیط اطراف خویش جست‌وجو می‌کنند و خود وارد عمل می‌شوند. در چنین حالتی کودکان، انرژی بسیاری مصرف می‌کنند و شکست‌ها و ناخوشی‌ها را به راحتی به فراموشی می‌سپارند. در عین حال راه و رسم انجام دقیق‌تر و ماهرانه‌تر کارها را یاد می‌گیرند.

کودکان این سنین مدتی طولانی نمی‌توانند آرام و ساکت بنشینند، چرا که آن‌ها به تحرک و فعالیت نیازی درونی دارند. تحرک و فعالیت کودکان همراه با کارهای مبتکرانه و منحصر به فرد برای تک‌تک

در پاسخ به این پرسش‌ها، می‌توان به نظر دار کین (۱۹۹۵) اشاره کرد. وی معتقد است که دیگران، شامل مربیان، والدین و بزرگ‌ترها، به دو شکل در تعریف خودپنداره کودکان به آن‌ها کمک می‌کنند:

نخست، با طرز و نوع رفتارشان با کودک؛ برای مثال به دخترها اجازه نمی‌دهند لباس‌شان را کثیف کنند، اما به پسرها اجازه می‌دهند.

دوم، ارزیابی رفتارهای کودکان یا تمایلات آن‌ان؛ مثلاً با خوب یا بد نامیدن نقاشی کودکان.

به این ترتیب هم رفتار مربیان با کودکان و هم ارزیابی رفتارها یا ابتکارهای کودکان بر شکل‌گیری خودپنداره مثبت یا منفی در کودکان بسیار مؤثر است و مربیان نباید این مهم را فراموش کنند.

بازی و رشد اجتماعی کودکان

یکی از ویژگی‌های طبیعی دوران کودکی بازی است. بازی فعالیتی است که کودک برای لذت بردن به آن مبادرت می‌ورزد و انگیزه پنهانی ندارد. بازی خواسته خود کودک است، نه محصول آن چه کودک دریافت می‌کند. کودکان برای خودشان بازی می‌کنند و انتظار پاداش یا جریمه ندارند. مربیان با آگاهی از سیر تحول بازی در سنین مختلف، از یک تا شش

را تأیید می‌کند که معتقد بود نتیجه مثبت در فعالیت‌های کودکان پیش‌دبستانی قوه ابتکار است و نتیجه منفی آن احساس گناه^۲ در کودکان.

خودپنداره و کودکان

یکی از عناصر مهم شخصیت کودکان پیش‌دبستانی ویژگی خودپنداره^۳ است که در اوایل کودکی بر عوامل بیرونی نظیر خصوصیات جسمی، وسایل و متعلقات یا فعالیت‌های حرکتی مبتنی است. تصور و توصیف کودکان درباره خودشان، بیش‌تر به امور ملموس و معلوم محدود می‌شود.

کودکان در این دوران سرنخ‌هایی از این‌که چه کسی هستند نیز نشان می‌دهند و قادرند تا حالات درونی و هیجان‌هایشان را توصیف کنند. کودکان از طریق تجاربی که به دست می‌آورند، تصمیم‌های بعدی را درباره خود بیان می‌کنند.

نقش مربیان و والدین در تشکیل خودپنداره کودکان و تعریف آن‌ها از خودپنداره‌شان چه‌گونه است؟ آیا کودکان به تنهایی و بدون دخالت دیگران خود را توصیف خواهند کرد؟

آن‌هاست. به‌گونه‌ای که تمایل کودکان به آموختن مهارت‌های مختلف زیاد است و مشتاق برقراری تعامل و ارتباط با دیگران هستند.

کودکان در برخی ابتکارهای خود استقلال دارند (مانند ساختن یک کاخ با اشکال مکعبی)، در حالی‌که در بعضی فعالیت‌های دیگر (مانند پختن کیک) به مشارکت و همکاری دیگران (بزرگسالان یا همسالان خود) احتیاج دارند. در این میان نقش مربیان و والدین بسیار حائز اهمیت است. در صورتی‌که آن‌ها از کنج‌کاوی و ابتکار عمل کودک ابراز رضایت و خشنودی کنند، کودک برای انجام ابتکارهای بیش‌تر تلاش می‌کند. اما اگر مربیان، والدین و آموزگاران محدودیت‌هایی را برای کودکان مبتکر اعمال کنند، کودکان نه تنها ترسو و خجول می‌شوند، بلکه دچار احساس گناه نیز می‌شوند و این موضوع نظریه آریکسون

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 مرکز جامع علوم انسانی

غالباً یکی دو کودک آن را رهبری می کنند. کودکان در این مرحله می توانند نقش های خاصی را در بازی ایفا کنند و درک پخته تری از نقش خود در گروه پیدا می کنند. بازی های کودکان در این مرحله، قواعد و دستورات مشخصی دارد. هرچه کودکان بزرگ تر می شوند، به بازی های اجتماعی و گروهی بیش تری مشغول می شوند و توانایی تمرکز آن ها افزایش می یابد و تعاملشان طولانی تر می شود.

بنابراین با توجه به سیر تحولی بازی مریبان می تواند زمینه فعالیت ها و بازی های همراه با همکاری را برای کودکان پنج و شش ساله فراهم کنند تا مقدمات آمادگی ورود آن ها به دوره دبستان از طریق اجتماعی شدن و پذیرش گروهی ایجاد شود.

مربیان با شناختی که از فواید بازی در دوران پیش از دبستان دارند، می توانند روش آموزشی خود را نیز براساس بازی تدارک ببینند. از این رو، با اشاره به آثار و فواید مطلوب بازی برای کودکان می توان اهمیت این رویکرد را برای دوره پیش از دبستان نشان داد و اذعان داشت که چه گونه می توان از طریق بازی به رشد اجتماعی بیش تر در کودکان یاری رساند.

مهم ترین فایده بازی ها در زمینه قواعد جسمی آن هاست. عضلات کودکان از طریق بازی ها تقویت می شود، حرکات دستور چشم هماهنگ تر می شود و کودکان با قدرتمند شدن ساختار زیستی بدنشان فرصت یادگیری مهارت های بعدی را می یابند.

پی نوشت

1. Initiative
2. Guilt
3. Self – concept
4. Unoccupied Behavior
5. Solitary or independent play
6. Onlooker play
7. Mildred parten
8. Parallel play
9. Associative play
10. Cooperative play

سالگی، می توانند به لذت بخش کردن بازی برای کودکان یاری رسانند. به این دلیل بهتر است به الگوی تحولی بازی اشاره کنیم که بر اساس سن کودکان به معرفی نوع بازی و ویژگی های بازی های آنان می پردازد. این الگوی تحولی در جدول یک به تفکیک سن آمده است.

همان گونه که در جدول ۱ مشاهده می شود نوزادان با کودکان دیگر خیلی درگیری ندارند. نوزادان و اطفال به هر چیزی فقط چند ثانیه توجه می کنند. این عدم دلمشغولی^۱ اولین مرحله بازی است، در این مرحله نوزادان بدن خود را نوازش می کنند، با دست های خود بازی می کنند یا عروسک حیوانی را در آغوش می گیرند.

تنها بازی کردن یا بازی مستقل^۵ مخصوص خردسالان است و در دومین و سومین سال زندگی و در طول دوران کودکی ادامه می یابد. بازی ناظر^۶ اجتماعی است که اولین بار توسط میلدرد پارتن^۷ (۱۹۳۲)، پیشگام تحقیق در زمینه بازی، مطرح شد. در این مرحله کودکان با علاقه بسیار زیاد، دیگران را مشاهده می کنند و درباره کارهای آن ها سؤال های بسیاری می پرسند. اما نمی توانند به دیگران ملحق شوند و از صحنه بیرون می مانند.

کودکان پس از دو سالگی به جمع همسالان خود می پیوندند. دو ساله ها درگیر بازی موازی^۸ می شوند. آن ها در این مرحله در حضور کودکان دیگران ولی نه با آن ها بازی می کنند. در این مرحله کودکان به معنای واقعی کلمه با یکدیگر تعامل و همکاری ندارند. این نوع بازی شکل اولیه رفتار بازی در کودکان دو و سه ساله است.

در مراحل بعدی رشد، کودکان به بازی مشارکتی^۹ می پردازند. در این حالت کودکان فعالانه با هم تعامل برقرار می کنند و به تبادل نظر، گفتگو و بازی با یکدیگر می پردازند، دوره انجام این گونه بازی ها کم و کوتاه است. در این زمینه نوعی جهش نیز وجود دارد که کودکان به طور طولانی با یکدیگر تعامل برقرار نمی کنند.

کودکان در آغاز بخش پایانی دوره پیش از دبستان تا اواسط دوران کودکی بازی توأم با همکاری^{۱۰} انجام می دهند. در این بازی ها گروه نسبتاً منسجمی از کودکان به بازی خاصی با هم می پردازند که

جدول ۱: ارتباط انواع بازی و ویژگی های آن با رشد اجتماعی کودکان

سن کودک	ویژگی بازی	نوع بازی
یک سالگی	بغل کردن حیوانات پر شده از پشم، بازی حسی - حرکتی است، کشف خصوصیات اشیاء	بازی بدون دل مشغولی
ادامه می یابد	بازی کردن با خود	تنها بازی کردن
در اواخر یک و دو سالگی	تماشای دیگران، تقلید از کودکان اطراف و عدم مشارکت	بازی ناظر
دو و سه سالگی	بازی در مجاورت دیگران اما نه با آن ها	بازی موازی
در دو سالگی شروع می شود و در اوایل کودکی افزایش می یابد.	ایفای نقش های مختلف و استفاده از قوه تجسم	بازی نمایشی
سه و چهار سالگی	بازی با دیگران بدون ادامه دادن تعامل با آن ها	بازی مشارکتی
پنج و شش سالگی	ادامه دادن تعاملات، ایفای نقش های مختلف و بازی راحت تر در آن نقش ها	بازی توأم با همکاری

